

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

164
(4/2017)

НОВИ САД
2017

Илуcтpација на корици
гpавира Захарије Орфелина
Човек њице за cтoлом

САДРЖАЈ / CONTENTS

Александра Павићевић
УМЕТНОСТ, РЕЛИГИЈА, ИДЕНТИТЕТ:
ИСТОРИЈСКИ ПУТОКАЗИ
619

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ / ARTICLES AND TREATISES

Коста Николић	Kosta Nikolić
КУЛТ СВЕТЕ СМРТИ У СОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ	THE CULT OF HOLY DEATH IN THE SOCIALIST YUGOSLAVIA
621–633	

Александра Павићевић	Aleksandra Pavićević
ВЕСНИЦИ И СВЕДОЦИ ПЕСНИЦИ СРПСКОГ РОМАНТИЗМА – ИЗМЕЂУ НЕОПАГАНИЗМА, РЕЛИГИЈЕ НАЦИЈЕ И ГУБИТКА ВЕРЕ	HERALDS AND WITNESSES POETS OF SERBIAN ROMANTICISM – BETWEEN RELIGION OF THE NATION AND LOSS OF FAITH
635–649	

Весна Пено и Ивана Весић	Vesna Peno and Ivana Vesić
<i>СРПСКО НАРОДНО ЦРКВЕНО ПОЈАЊЕ У СЛАВУ БОГА И У СЛУЖБИ ЕТНОСА.</i>	SERBIAN ECCLESIASTICAL CHANTING FOR THE GLORY OF GOD AND IN THE SERVICE OF THE NATION
651–664	

Јована Шалјић	Jovana Šaljić
КЊИЖЕВНОСТ, ВЕРА И РАЂАЊЕ НАЦИЈЕ: СТВАРАЊЕ „КЊИЖЕВНОГ БОСАНСТВА”	LITERATURE, RELIGION AND THE BIRTH OF A NATION: THE CREATION OF THE “LITERARY BOSNIANHOOD”
665–680	

Милеса Стефановић Бановић	Milesa Stefanović-Banović
БЕСЕДА ЈОВАНА ДАМАСКИНА НА ПРАЗНИК БЛАГОВЕСТИ У ПРЕВОДУ И ПЕРАДИ ГАВРИЛА СТЕФАНОВИЋА ВЕНЦЛОВИЋА	ORATION OF JOHN OF DAMASCUS ON THE FEAST OF ANNUNCIATION IN EDITION AND TRANSLATION OF GAVRIL STEFANOVIĆ-VENCLOVIĆ
681–695	

Здравко Пено
СОФИЈА – ИСТИНА О
ПРЕДВЕЧНОМ ЛОГОСУ ИЛИ
ПРЕЛЕСНА СКАСКА О
„ИДЕАЛНОЈ ЛИЧНОСТИ СВЕТА”

Zdravko Peno
SOPHIA – THE TRUTH ABOUT
THE PRE-ETERNAL LOGOS OR
A BEAUTIFUL FAIRYTALE
ABOUT THE “THE WORLD’S
IDEAL PERSONALITY”

697–710

Тодор Митровић
ИКОНИЧНОСТ И КАУЗАЛИТЕТ:
О УЛОЗИ ИНДЕКСНИХ
СЕМИОТИЧКИХ ОБРАЗАЦА
У РАЗВОЈУ ВИЗАНТИЈСКЕ
УМЕТНОСТИ

Todor Mitrović
ICON(ICITY) AND CAUSALITY:
ON THE ROLE OF INDEXICAL
SEMIOTIC MODES IN
DEVELOPMENT OF
BYZANTINE ART

711–726

Ђурђина Шијаковић
КАСАНДРА ХРЛИ У СМРТ: СЛИКЕ
У ЕУРИПИДОВИМ *ТРОЈАНКАМА*
И НА ЈЕДНОЈ АТИЧКОЈ ВАЗИ

Ђurđina Šijaković
CASSANDRA RUSHES TO DEATH:
IMAGERY IN EURIPIDES’ *TROADES*
AND IN ON ATTIC VASE

727–739

ПРИКАЗИ / BOOK REVIEWS

Лада Стевановић
СМРТ И ИДЕОЛОГИЈА
(Александра Павићевић, *Пламена тела. Сјаљивање мртвих у Србији:
Од паганског ритуала до модерне кремације,*
Етнографски институт САНУ и Слио, Београд 2016, 274 стр.)
741–742

Весна Трифуновић
МАЛИ ЛЕКSIKОН – ВЕЛИКИ ПОДУХВАТ ИЗ ЕТНОЛОГИЈЕ
И АНТРОПОЛОГИЈЕ
(*Етнологија и антропологија: 70 изабраних појмова*, уредник тома:
Љиљана Гавриловић, ЈП Службени гласник и Етнографски институт САНУ,
Београд 2017, 455 стр.)
743–744

АУТОРИ У ОВОМ БРОЈУ / AUTHORS IN THIS ISSUE

745

КЊИЖЕВНОСТ, ВЕРА И РАЂАЊЕ НАЦИЈЕ: СТВАРАЊЕ „КЊИЖЕВНОГ БОСАНСТВА”

ЈОВАНА ШАЉИЋ

Историјски институт Београд
Кнез Михаилова 36/II, Београд, Србија
jovana.saljic@iib.ac.rs

САЖЕТАК: У раду су приказане друштвено-историјске околности које су у последњим деценијама 19. века, током аустроугарске управе у Босни и Херцеговини, довеле до појаве књижевности и нације чију су околницу чинили босанскохерцеговачки муслимани. Ослањајући се на муслимане и, пре свега, муслиманско племство као једини национално неопредељени део покрајинског становништва, аустроугарске власти су, између осталог, путем народне књижевности на латиничном писму, покушале да створе и нови, муслимански, национални идентитет. Три појаве на књижевном небу оновремене Босне и Херцеговине нарочито су обележиле ове покушаје: збирка пословица и поука Мехмед-бега Капетановића Љубушачка *Народно благо*, збирка епских песама Косте Хермана *Народне њесме мухамедоваца у Босни и Херцеговини* и покретање књижевног часописа *Бошњак*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: књижевност, нација, босанскохерцеговачки муслимани, Аустроугарска, Мехмед-бег Капетановић Љубушачка, *Народно благо*, *Бошњак*

Питање националног идентитета и националне припадности групе људи која настањује одређени географски простор, и поред бројних теорија које су током претходна готово два и по века давале разноврсне одговоре, најчешће се везује за заједничко етничко порекло, културу, историју, традицију, а дуго се сматрало, и заједнички језик. Иако није ретка појава да припадници једне националне групације у великој већини исповедају и једну вероисповест, религија, бар што се теорија о нацији тиче, никада није представљала битно одређење националне припадности. Док су током средњовековља конфесионална припадност и религијски идентитет представљали основни вид колективног идентитета, Европу 19. века обележио је прелазак из старих религијских у модерно замишљене

заједнице – нације. Како наводи један од најпознатијих теоретичара нације Бенедикт Андерсон [Anderson 1998: 22], овај период историје Европе не обележава само почетак доба национализма, већ и „смирај религиозног начина мишљења”. У том смислу, образовање нације и формирање националне свести искључиво на основу верске припадности представљало је и представља парадокс неприхватљив за прве, али и све потоње теорије о стварању националног идентитета.

С друге стране, ако је за теорије о нацији националност везана за религију била неприхватљива, за књижевну теорију је вера као одређење националне књижевности тек била незамислива. Прво је простом аналогijом искључивало друго, па као што није могла да образује нацију, религија није могла, или није требало, да формира ни националну књижевност. Ипак, баш на том европском простору на којем су настале и развиле се прве и најзначајније националне и књижевне теорије, јавио се и први случај који ће их оповргнути. Реч је о тзв. периоду „књижевног босанства”, босанско-муслиманској књижевности која је своје прве кораке направила током друге половине 19. века на подручју Босне и Херцеговине, и то као политичко средство за стварање нове нације босанског имена. То није била религиозна књижевност с религиозним темама и мотивима, већ књижевност религије, припадника једне вероисповести у настојању да на основу верског образују сопствени национални, па и књижевни идентитет. Такав књижевни идентитет није подразумевао писма муслиманских крајишника, алхамијадо књижевност, нити босанске севдалинке, што би можда била природна основа за стварање некакве аутентичне босанско-муслиманске књижевности, већ је, пре свега, подразумевао родољубиву романтичарску поезију која је неретко задирала у некњижевне домене, а која је, истине ради, у 19. веку била нарочито популарна, посебно код јужнословенских народа. Наравно, историјске, друштвене и пре свега политичке околности биле су те које су у веку буђења нације довеле до популарности романтичарске патриотске поезије, као што су, уосталом, довеле и до преседана у стварању једне националне књижевности.

За Босну и Херцеговину такве околности наступиле су готово преко ноћи 1878. године. Берлински конгрес и његове одлуке несумњиво су оставиле дубок траг на читавом Балканском полуострву и утицале не само на политички живот балканских држава, већ и на обичан, свакодневни живот њихових становника. Кроз турбулентан период новонасталих политичких и друштвених промена пролазио је читав јужнословенски простор и на њему Босна и Херцеговина, која је проживљавала можда и највеће потребе изазване новонасталом ситуацијом на историјској позорници Европе и Балкана. Још током заседања Конгреса „босански лонац” почео је да кључа, ширећи горак укус војничког отпора у устима новог владара – Аустроугарске монархије. Мада је отпор сломљен у року од два месеца по уласку аустроугарских трупа у земљу, наставио је да живи у готово сваком дому, глави и срцу верски издељених становника Босне.

У то време идентификација обичног света и даље је била по верској основи. Године 1878. католици у Босни и Херцеговини и даље се називају

„Латинима”, а припадност нацији се тражи у оквиру вере [Екмечић 1989: 337]. Окупација Босне и Херцеговине представљала је својеврстан потрес за све три конфесије, међутим, док је католички елемент, природно, био најмање погођен новонасталим променама, за православни и муслимански ова промена је представљала праву катастрофу. Православни Срби, који су се надали уједињењу са својом матицом, доживели су велико разочарање. Ипак, било им је утолико лакше што су, управљајући своје погледе према истоку, гледали у ту исту, национално хомогену матицу која је у то време представљала најинтегрисанију националну заједницу међу Јужним Словенима уопште [Екмечић 1989: 59]. Разочарање одлукама Берлинског конгреса, који је спречио жељену интеграцију јужнословенског простора у једну државу, довело је до тога да се српски политички циљеви окрену ка југу полуострва, према оним подручјима која су клизила из руку „болесника с Босфора” који се, већ је тада било јасно, у блиској будућности неминовно морао према Босфору и повлачити. Због тога је српско становништво, и у Турској и у Босни и Херцеговини, наставило да живи са тињајућом надом.

С друге стране, муслимани Босне и Херцеговине осетили су се напуштенима од своје религиозне матице, те су самим тим били додатно погођени доласком нове хришћанске западњачке управе, на место дотадашње муслиманске оријенталне управе оличене у четири века дугој владавини Османског царства. Муслиманско становништво Босне и Херцеговине нашло се у таквом положају у коме је исламска вера била обједињујући фактор с Турцима, тј. са прошлошћу, и разједињујући фактор са осталим Јужним Словенима, тј. са будућношћу. На коју страну да крену и да ли уопште да крену, муслимани ни сами нису знали. Навикнути на начин живота у оквирима исламског културног круга и османског друштва, вековима удаљавани од националних, борећи се за верске идеале, упирали су и даље очајничке погледе ка све слабијој Турској, свесни да им је и султан на крају окренуо леђа. Тако препуштени „неверничкој” управи, уз осећање напуштениости, безнађа и апатије, остали су да подсећају на какво страно тело у сопственој средини, реликт прошлости невољан да из исте и изађе. Убрзо су међу собом почели да се деле на ретке симпатизере нове власти, углавном међу угледним и богатијим муслиманима, и оне далеко бројније који су говорили да неће напуштати своје куће све док „Шваба” не напусти Босну. И међу овим другима постојале су поделе на оне са разумевањем за султанов поступак и оне који су говорили да султан може дати Стамбол, али не и Босну, и да ће њено становништво само да брани своју домовину, веру, обичаје и повлашћени положај [Крећевљковић 1937: 18]. Наравно, било је и оних који су једино решење видели у одласку у Турску, надајући се наставку живота унутар својих устаљених исламских традиција и обичаја, верујући да је лакше променити земљу него навике. Тако се муслиманско становништво Босне и Херцеговине брзо раздвојило на оне који се ни по коју цену нису мирили са новонасталом ситуацијом, и оне који су увиђали сву неминовност историјског тренутка – који су балансирање између нових власти и европских тенденција с једне, и тради-

ционалне привржености Турској с друге стране, сматрали јединим начином опстанка муслимана у новом друштву. Додатну конфузију у њихове редове доносили су и подстицаји свих заинтересованих страна на што бржи покрет од конфесионалног ка националном опредељењу. Ипак, брзо налажење адекватног места између оријенталног наслеђа и западњачке перспективе тек је малом броју прагматичних пошло за руком.

РАЂАЊЕ „КЊИЖЕВНОГ БОСАНСТВА”

Питање ко су и шта су муслимани, првенствено за оне са којима су муслимани вековима заједно живели, почиње да се поставља већ у првој половини века и деценијама које су претходиле Берлинском конгресу. Ипак, тек у време аустроугарске окупације креће се са ангажованијим преиспитивањем правог идентитета босанскохерцеговачких муслимана, уз покушаје изналажења начина и путева њиховог преображаја и еманциповања од посебне, анационалне верске групације у један од постојећих, ако не и у неки посебан, нови национални идентитет [Тутњевић 2008: 713]. Тај процес именован је као „национализација муслимана” и у наредним деценијама остваривао се као свеобухватан културни, духовни и политички пројекат чији је смисао био да се муслимани обележени првенствено верском припадношћу национализују као Срби, Хрвати или нешто треће [Тутњевић 2008: 713]. Ипак, како истиче Тутњевић [2008: 715], треба имати на уму да се у овом периоду пројекат национализације муслимана одвијао тек на површини, као елитни тип национализма, међу јавним и културним радницима, писцима и уопште интелектуалним круговима, док су шири слојеви народа у том погледу дуго остајали нетакнути. Конзервативизам муслиманског света, код кога је исламска вера била укорењена далеко дубље него што се мислило, наставио је дуго да пружа отпор оваквим покушајима. Уосталом, још крајем 19. века, две деценије по доласку хришћанске аустријске управе у Босну, забележено је да је обичај ношења фереца најизраженији управо у Босни, далеко више него било где на Блиском истоку [Раствојић 2015: 192]. И поред тога, битно је напоменути да је покрет ка формирању националног идентитета европског типа – од конфесионалног идентитета јужнословенских муслимана формираног под утицајем оријенталне, источњачке цивилизације, садржане пре свега у исламској религији и традицији, отпочео управо у годинама након Берлинског конгреса.

У причу око национализовања босанскохерцеговачких муслимана, од 1878. године укључила се тако и Аустроугарска, као трећа заинтересована страна, поред српске и хрватске. Све три стране стајале су на заједничком становишту о несумњивом словенском пореклу муслимана у Босни и Херцеговини, међутим, заједнички наступ на томе се и завршавао, прелазећи потом у бурно надметање. Као неприкосновени владар у земљи, са читавом војно-политичком машинеријом на располагању, Аустроугарска је у овом надметању, природно, заузимала и најбољи положај. Ипак, након крвавог сламања муслиманског отпора, већ 1878. године, одлучила

се да игра на карту културе и да путем књижевности и образовања усмерава национални покрет међу муслиманском читалачком публиком. Мада је овај пројекат на почетку изгледао као превелики залог зај с обзиром на то да се муслиманска читалачка публика бројала прстима једне руке, нарочито на латиници, уз помоћ појединих симпатизера нових власти међу угледнијим муслиманима предано се радило на томе да се писана реч прошири и на шире слојеве становништва.

Тако су већ 1878. године у Сарајеву почеле да излазе *Босанско-херцеговачке новине* које ће средином 1881. бити претворене у *Сарајевски лист*. Покренуте су као превасходно службене новине чија је уређивачка политика пратила политику аустроугарске администрације, објављујући службене вести као и вести из политичког и друштвеног живота Босне и Херцеговине. У складу са културно-пропагандним плановима, убрзо су добиле и књижевни додатак са књижевним прилозима поучног и забавног садржаја. Године 1880. у *Босанско-херцеговачким новинама* објављена је *Пјесна* аутора хаџи Хасана, као прва песма једног муслиманског књижевника на латиници, очишћена од турцизама и локалног говорног израза, која је уз стиховане хвалоспеве аустријској мисији, војсци и њеним командантима, и уз изражено негодовање према турској управи, представљала документ лојалности према новим властима са адекватним политичко-пропагандним садржајем [Rizvić 1990: 21]. С обзиром на одсуство било какве књижевне вредности, хаџи Хасан се више никада није појавио на књижевној сцени, мада ће овакве идеје прилагођавања наставити у наредном периоду да се шире и егзистирају међу муслиманским књижевницима наклоњеним аустроугарским идејама стварања нове „босанске” нације.

Идеја стварања „босанске/бошњачке нације” обликована је доласком на чело аустроугарске управе у Босни и Херцеговини Бењамина Калаја, који је уложио сва административна, пропагандна, културна и просветна средства у стварање повољне климе за реализацију овог пројекта који је представљао смисао читавог његовог режима. Калај је окосницом нове нације сматрао тзв. муслиманско племство. Истина, представници тог племства, босанске аге и бегови, нису представљали племство у класичном, западноевропском смислу, с обзиром да су османске титуле у основи биле стечене, а не наследне. Због тога их је Калај, као историчар, на крају своје књиге *Историја српског народа*, описао као потомке српских племића који су примили Мухамедову веру и наставили да уживају своја добра и шире свој утицај у земљи [Калаји 1882]. Као политичар, с друге стране, Калај је негирао њихово српско порекло, истичући у први план њихову „бошњачку, богумилску” изворност. Тако је на политичкој платформи спречавања српских и хрватских националних аспирација међу домаћим становништвом, како би се изнедрила једна заједничка, хибридна „босанска/бошњачка” нација, са реалним ослоном на једину неопредељену конфесију – муслимане, Бењамин Калај именован за заједничког министра финансија и врховног управника Босне и Херцеговине, 4. јуна 1882. године. Пошто су православне и католичке матице носиле својим природним током ка српском, односно хрватском извору, муслимани су остали као

једини елемент погодан за манипулисање националним опредељењем. Аустроугарска ту ствар није желела да препусти случају. Чим је платформа о стварању „босанске” нације ступила на политичку сцену, Калајева управа је путем штампе и публицистике почела да усмерава муслимане на тзв. народни језик, с нарочитим инсистирањем на латиничном писму како би се превазишла ова велика препрека у пропагандном деловању штампе, културе и књижевности. Основни задатак био је најпре упознавање муслимана са латиницом, и преко ње са западном културом и цивилизацијом као највећим достигнућима људског развоја, чиме би се, завијено у обланду добронамерности, муслимански живаљ упућивао ка западним цивилизацијским тековинама и полако одвајао од турског духовног утицаја, дубоко укоренењем у муслимански свет Босне и Херцеговине. У вртлогу тих догађаја, на књижевну сцену испливало је име Мехмед-бега Капетановића Љубушака, припадника тзв. муслиманског племства, владиног чиновника и носиоца политичких, културних и књижевних иницијатива у правцу стварања „босанске/бошњачке” нације, за чије је ширење међу својим истоверницима учинио више него читава Земалска влада заједно.

Још с првом аустријском чизмом у Босни, Капетановић се показао као привржен сарадник, па је заједно са неколицином муслимана учествовао у поклоничкој депутацији из Босне која је отпутовала у Беч и Пешту да захвали цару на окупацији. Исте године био је и један од потписника писма предатог генералу Филиповићу и објављеног у *Босанско-херцеговачким новинама*, у коме се признаје хабзбуршка круна, одриче од османске владе и утицаја шејх-ул-ислама, уз жељу за служењем у регуларној аустријској војсци, да би крајем исте године био именован за члана Градског већа Сарајева [Ћоровић 1911: 5; Rizvić 1990: 16]. На основу показане лојалности, 1880. године предао је молбу аустријским властима да му се, узимајући у обзир порекло, оданост и до тада стечене чинове и почасна звања, додели титула грофа, као одређење припадништва аустријском племству. То му није било одобрено, међутим, Царском одлуком од 24. августа 1883. године добио је право на племићку титулу са додатком „од Витине” што је било име његовог родног села [Ћоровић 1911: 7]. Као један од таквих, малобројних муслимана који су се прилагодили политичком тренутку и друштвеној реалности, заступао је становиште о муслиманским феудалцима као чуварима традиционалних вредности, обичаја и језика својих предака, изводећи њихово порекло од богумилске властеле. Тиме је поставио идејну основу романтичарског херојског историзма [Rizvić 1990: 44], посебно истакавши тезу која је и у југословенско доба стварања муслиманске нације поново заживела, о аутентичној босанској староседелачкој, патриотској традицији беговата и његовом континуитету са босанским племством пре исламизације. Мада историјски извори попут турског пописа Босанског санцака и пописа санцака Херцеговина из 15. века ову тезу само оспоравају [Миљковић 1995: 293], нигде се није помињала етничка припадност преисламског босанског племства, чиме је Капетановић стајао на истом становишту о историјској етничкој посебности „босанске/бошњачке” нације као и Бењамин Калај. Калај је, како смо већ нагласили,

као професионални историчар у својим књигама сматрао босанско становништво делом српског народа, али је као политичар инсистирао на раздвајању појма „политичког народа” од етничке припадности становништва, на основу чега је настојао да образује нову „босанску/бошњачку” нацију [Екмечић 1989: 418]. Он наравно није био творац ове идеје која се, истина, далеко стидљивије јављала и пре његове појаве на босанској сцени. Још 1866. године сарајевски лист *Босански вјестник* писао је о босанском народу који изражава народност у пуном смислу, а која је и генетички и историјски спојена са Босном и као таква остала неповређена различитошћу вероисповести [Крушевац 1978: 28]. На тај начин Калај је већ постојеће идеје о „босанској” нацији само додатно развијао, дајући им и национална обележја попут заставе и грба. Ипак, и поред првобитне намере да у нову нацију буду укључене све три конфесије, и Капетановић и Калај су њеном окосницом сматрали првенствено муслиманско племство; Калај више из практичних, а Капетановић из идеолошких побуда. Капетановић је, у складу са својим пореклом, примат давао пре свега муслиманским феудалцима као привилегованом елементу „босанског” националног одређења, попут својевремено Хусеин-капетана Градашчевића, док је Калај ишао са циљем да се национални покрети ослабе код све три конфесије, рачунајући при томе једино на сигурну подршку муслиманског елемента коме је српско и хрватско име, као ознака националне припадности, било некима страна и непознато, а некима, као супротно исламској традицији, и одбојно. Схватајући добро утицај књижевне, историјске, географске, етнолошке науке и других сродних наука на формирање националне свести, 1888. године основао је Земаљски музеј у Сарајеву као водећу научну институцију у земљи. Након годину дана је покренут и часопис *Гласник земаљског музеја*, са задатком пропагирања посебности „бошњачке” нације, који је као чувар богумилске традиције, редовно објављивао текстове о средњовековним стећцима у којима се тврди да су они искључиво богумилског порекла, чиме се превасходно желело истаћи да је Босна и Херцеговина била и остала аутохтона, посебна држава [Миљковић 1995: 288–289].

У овом периоду, везано за актуелне догађаје, почиње и књижевни узлет Мехмед-бега Капетановића Љубушака. Иако се приватно служио босанчицом [Maglajlić 1988: 9], 1887. године објавио је латинично издање збирке народних пословица, анегдота и умотворина које је годинама прикупљао уз помоћ сарадника и писаца све три конфесије, што је с поносом и истицао. Збирка једноставног и пријемчивог назива *Народно благо* замишљена је као културна ризница једног народа с три вере, као и истицање верске толеранције и мудрости предака према којима би свако требало да се управља. Ипак, поред локалних пословица и изрека, *Народно благо* садржало је и пар стотина турских, арапских и персијских пословица јер, како наводи аутор у предговору своје збирке, „није ружно када се свакојаког цвијећа у домаћој башчи налази” [Капетановић Љубушак 1988: 40]. Осим тога, аутор је у збирку убацио и народну песму „Абдија” коју је 1866. године написао Јусуф-бег Ченгић као морално-поучну песму упућену

његовом синовцу Абдији са саветима за вођење честитог живота у исламском духу, затим посланицу „Дувањски Арзухал” која је још у то време спадала у најпопуларнија дела алхамијадо књижевности, неколико муслиманских народних песама попут „Несуђена љуба Копчић Алајбега”, „Грозна љубав Челебије Мује”, као и „Позив Јусуф бега Филиповића на наук” – песму испевана у римованим катренима и упућену „свим Бошњацима, особито Мухамедовцима”. У њој се истиче величина Аустроугарске монархије (*Нащеџ цара Величансџиво/ То је браћо сџаро царсџиво / вјековийџо џосџодарсџиво / Ком џодложно ваља биџиџи*), затим труд аустроугарских власти да школује Бошњаке (*Видиџиџе ли добри људи / Колико се влада џџруди / Те иза сна наске буди / на наук нас уџуџиџиџи*), што је заједно давало несумњиви муслимански карактер *Народном блаџу*, а све у складу с политиком Земалске владе. Уосталом, у предговору издању *Народноџ блаџа* из 1988. године каже се да је Мехмед-бег Капетановић Љубушак, иако се у књижевном стварању окушавао тек спорадично, „горљивим заговарањем књижевног стварања на матерњем језику, те прихватањем новог писма (латинице) и праксе штампања књига – његове су књиге прва штампана дјела Муслимана на матерњем језику – битно утјецао на књижевни израз својих сународника на матерњем изразу у аустроугарском раздобљу” [Maglajić 1988: 33].

Збирка је врло брзо постала предмет, више друштвено-политичке него књижевне критике, у којој су све три стране, и српска и хрватска и калајевска „босанска”, једнодушно поздравиле њено објављивање уз хвалоспеве на рачун племенитости аутора и његовог дела насталог за културну добробит народа у Босни, без обзира на верску припадност. Свака страна је, наравно, огрнута плаштом добронамерности, вукла воду на своју национално-политичку воденицу, укључујући и самог аутора. Тако је Вид Вулетић Вукасовић, пишући похвалницу Капетановићевог *Народноџ блаџа* у *Босанској вили*, осим тврдње да је „свакако, што је урадио врли Мехмед-бег, на дику рода и племена”, додао још и то да ћемо праву вредност Капетановићеве збирке, написане латиничним писмом, спознати „брже као красну дилбер ђевојку и у ћирилском руху, каонути што Бошњаци мухамедовске вјере (особито племићи) пишу од памтививијека старом босанчицом, те им је то најмилије писмо, бива то им је баштина од јуначких прађедова, витешкијех Богумила. Они су босанчицу кроз вијекове као аманет сачували, а омиљела је мјезимица старе босанчице садашња ћирилица, стога ће јуначки Љубушак заоћести своје красно благо народном кадифом, бива нашом српском ћирилицом” [Вулетић Вукасовић 1888: 14; Rizvić 1990: 52]. Бењамин Калај је, пак, писао Капетановићу: „Књига ова не садржаје једино лијепо благо, које се у пословицама и пјесмама босанског народа налази, већ је та књига и благо за читаву државу нашу”, још једном наглашавајући своје политичке ставове и циљеве, док је сâм аутор један примерак збирке послао патријарху Герману Анђелићу, да би потом, у писму упућеном уредништву *Хришћанскоџ вијесника*, тражио да се објави захвалница патријархова на послати му примерак књиге, уз изјаву да је „од Његове Преузвишености према једноме Мухамеданцу тако указата доброта и благодарност...”, а то је по Капетановићу представљало

„заиста неограничену и прво невиђену љубав” [према Rizvić 1990: 52–53]. Похвале су се низале са свих страна, међутим, оне су биле упућиване више појави књиге, него самој књизи и њеном садржају. Можда је и књижевнију критику Капетановићеве збирке изнео Владимир Ћоровић, сматрајући да је *Народно блаџо* пуно неопростивих мана: „Издавано је некритички, несистематски, писано је slabим језиком и често пута коментарисано наивним излагањима. Мехмед-бег Капетановић био је лаик и његова се невјештина опажа у свакој прилици. Оно, што је у народном благу добро и што је од вриједности, то је нови материјал који се у њему налази, и то нови материјал у пословицама и причама. Због њега само та књига има свога значаја и свога научног интереса” [Соговић 1911: 21]. Поткрепљујући потом своју критику правом књижевном анализом дела уз навођење читавог низа појединачних примера, Ћоровић је само показао у којој мери је позитивна критика која је стизала *Народном блаџу*, имала заправо некњижевну позадину и карактер. Али, време је било такво, а и сâм Капетановић је био свестан „да је прошло доба од наџака и од ханџара и да је сад вријеме, да се ради новим оружјем, да не би изостали иза других” [према Соговић 1911: 23–24]. И заиста, бој се у то време није био светлим оружјем нити јуначким срцем, већ хартијом и пером које су све заинтересоване стране настојале што више да наоштре. Због тога је *Народно блаџо*, иако без веће књижевне вредности, остало забележено као прво чисто муслиманско дело написано на народном језику и западном, латиничном писму које је трасирало пут каснијој муслиманској прози. Намењено свим ентитетима у Босни и Херцеговини као јединствено, заједничко народно благо једног народа, заправо је било упућено муслиманском елементу, што је и сâм аутор нагласио у предговору своје збирке: „Оваквог и још много љепшег разноврсног блага налази се свуда међу нашим народом, а особито међу нама мухамедовцима – као што свједоче мал не све народне јуначке пјесме, и многе изреке и пословице које су потекле само од босанских мухамедоваца – у којима се много турских ријечи и читавих фраза и данас налази... Зато се сретним сматрам, да могу овом приликом позвати и понукати своју браћу мухамедовце по Босни и Херцеговини, да се одсела што боље заузму и прихвате своју драгоцену старину истраживат’ и сабирати...” [Капетановић Лјубушак 1988: 39].

Када је следеће године изашло на ћирилицу, уз коментар аутора да га је веома обрадовало што је овиме испуњена жеља и браће Срба, вероватно алудирајући на коментар из *Босанске виле*, у српској публицистичкој и књижевној штампи остало је готово незапажено. У предговору књиге аутор је још једном истакао своје ставове о историјској посебности „босанског” народа, уз примедбу да он лично не види разлику између Срба и Хрвата јер је „башка вјера, башка народност”, па је и то допринело млаком пријему у домаћој српској штампи [Rizvić 1990: 54]. Срби и Хрвати су ионако већ били опредељени, док је за муслимане Капетановић својим делом трасирао пут за стварање свести о посебном етничко-традиционалном пореклу насталом из богумилске изворности. Како је то забележио Мухсин Ризвић [Rizvić 1980: 276], „књижевна концепција о словенском

етничкотрадиционалном пореклу босанских Муслимана, са конкретном идејом о њиховој богумилској изворности, и уз њихово строго разлучивање од Османлија, први пут је књижевно изражена у овој књизи с тим да се све то сводило на давање оријентације Муслиманима у новим временима аустроугарске владавине, на сугестију пута духовног и животног развоја неопходног за њихову егзистенцију”. Истина, иако нигде није јасно назначено на основу чега би се тачно муслимани Босне и Херцеговине могли сматрати посебном народном групом, споран континуитет од средњовековног до тадашњег муслиманског племства за обичан муслимански свет и није био претерано важан. Њима је концепт националног опредељења био пре свега нешто што је стигло са запада, те самим тим и одбојно, али ако се већ морало бирати, посебност и аутохтоност у односу на Србе и Хрвате представљало је најприхватљивије решење. Тако су се захваљујући бегу Капетановићу, код његових саплеменика, босанскохерцеговачких муслимана, од чијег је гнева као аустријски човек морао 1878. да бежи из Сарајева, непуну деценију касније појавили први знаци свести о новој, посебној националној заједници истог језика и порекла као Срби и Хрвати, без потребе прихватања једне или друге стране, уз примамљиву могућност да буду нешто своје. Како је то једном приликом навео Станиша Тутњевић [2008: 711], у потрази за сопственим идентитетом они су престајали да буду „Турци” и почели су да се враћају сопственим народним, словенским коренима, без обавезе да пригрле српску или хрватску националну идеју, што је подразумевало и један посебан „босански патриотизам” чији је заговорник био и поменути Мехмед-бег Капетановић Љубушак.

Годину дана након *Народног блага* изашао је и зборник Косте Хермана *Народне њесме мухамедоваца у Босни и Херцеговини*, без неких научно-стручних претензија, уз задатак испуњења мисије владиног политичко-културног програма приближавања муслиманима, као главним носиоцима аутохтоног, „босанског” елемента, насупрот српским и хрватским тежњама у земљи. Оваква тежња јасно је исказана и у самом предговору књиге у којем аутор наводи босанскохерцеговачке муслимане као потомке старих босанских племића: „Мухамедовци босански и херцеговачки, – како се зна – господовали су у овим земљама вијековима. То њихово господство већим је дијелом од старине, наслијеђено од старих племића, војвода и кнежева босанских... Данашњи Мухамедовци босански и херцеговачки, – како се зна – потомци су старих босанских племића. Освојење Босне по Османлијама уроди великим променама у животу босанских великаша: готово листом пригрлише вјеру Мухамедову али не промијенише народно осјећање ни старе обичаје...” [Hörmann 1976: XVI]. Имајући у виду да је и сâм Бењамин Калај учествовао у избору песама и наслова збирке, то је довољно говорило о њеним амбицијама, а осим тога, књига је објављена материјалним средствима Земаљске владе и продавана по веома приступачној цени [Kraljačić 1987: 199]. За разлику од Капетановићевог *Народног блага* где је национално-идеолошка критика била још увек завијена у фину књижевну обланду, код Хермановог дела књижевна критика отворено је ускочила у политичку препирку, што је било сасвим у складу са исто-

ријским тренутком и националним тежњама заинтересованих страна. Тако је у *Босанској вили* Ђорђе С. Ђорђевић [Ђорђевић 1889: 60] пренео оцену Херманове збирке коју је чувени слависта Ватрослав Јагић објавио у часопису *Archiv für slavische Philologie*. У тој оцени Јагић износи значај књиге која у себи садржи „пјесме епске Срба мухамеданске вјере, дакле материјал који нам је до скоро био непознат”, уз опаску да: „што је ћирилицу замијенила латиница не знам, али само толико знам, да су се у раније доба, не само Мухамеданци, него скоро до средине прошлог столећа и католици служили готово са свим ћирилицом”. С друге стране, Матица хрватска је аутора критиковала због стварања „Мухамедовског народа” уз избегавање да песме назове хрватским тј. српским именом, оптужујући га истовремено да је по налогу Земаљске владе почео убрзано да прикупља песме када је чуо да Матица хрватска ради на приређивању сличне збирке [Rizvić 1990: 60–61].

Без обзира на критике са хрватске и српске стране, за босанско-херцеговачке муслимане Капетановићева и Херманова збирка биле су најзначајнији и најутицајнији књижевни догађаји у првој деценији аустроугарске владавине. Један савременик их је описао следећим речима: „Познато је, да се је у нас у Босни и Херцеговини дало више прегалаца на сабирање народних умотворина. Књиге које су особито радосно примљене, јесу госп. Косте Хермана и Мехмед-бега Капетановића Љубушака. Особито велики ефекат произвеле су народне пјесме мухамеданске, које је сабрао госп. К. Херман и досад у двије књиге издао. Чим је прва књига изашла у јавност, већ је за час била распарчана и поједине примерке те књиге могао си видјети готово на сваком мјесту... Те двије књиге чуда починише! Поуздано можемо тврдити, да су баш међу народом створиле читалачку публику. Нема нигдје сјела, скупа широм Босне и Херцеговине, а да нећеш видјети, гдје се народ наслађује, пјевајући споменуте пјесме... те књиге многе су и многе затекле у потпуном непознавању латинских писмена. Слушајући друге, гдје читају, обузела их жеља да што брже науче познавати писмена, те су трчали од једног до другог, мољакајући, да им се покаже како се које писмено зове...” [према Rizvić 1990: 62–63]. Без обзира на пропагандни подтекст садржан и у овом сведочењу, чињеница је да су ове две збирке са својом епском садржином, која је служила за потхрањивање народног поноса, оставиле дубок траг на босанскохерцеговачке муслимане. Ђоровићев Махмутбег почео је да привирује из куће и авлије, а клица „босанства/бошњаштва” засејана је међу обичним муслиманским светом са тенденцијом да се издашно залива и у наредним годинама. У томе ће нарочито предњачити часопис „Бошњак” покренут 1891. године, који ће самим својим називом изнедрити ово име и у муслиманској књижевности. Имену је кумовао сам Мехмед-бег Капетановић Љубушак, уједно покретач и уредник листа, а поздравну песму у првом броју часописа написао је његов син Риза-бег Капетановић [Капетановић 1891: 2]. Часопис је штампан латиничним писмом на „босанском” језику. Носио је печат „босанске” историје и имена изведених из историјске традиције пре пада под турску власт, све време се залажући за „босански језик” и „босанску

књижевност” која је у ствари подразумевала књижевност босанскохерцеговачких муслимана. Вероватно највише простора у часопису заузимали су стихови Сафвет-бега Башагића, песника несумњивог талента али и политичко-патриотског надахнућа. О томе је много година касније писао и Едхем Мулабдић дајући своје виђење атмосфере и околности које су довеле до појаве „Бошњака” и Сафвет-бега Башагића: „Турска нас оставила, Аустрија победила наш оружани отпор а сузбијаше и прве покрете оправдана отпора на пољу вијерско-просвјетном, и ми се осјећасмо осамљени и као дрво одсјечено. Наши суграђани других двију скупина снађоше се брзо и већ тада имађаху своја гласила за подизање народне свијести у својој заједници, а ми бијасмо без свијести и без наде у какву будућност. Тада нам је потребан био макар ко, да нам се јави, да нас охрабри и у нас поуздање улије. С тога становишта просуђујући нашу судбину може се лако разумијети једна од првих зашто је наш свијет радо дочекао лист „Бошњак”, који је у то доба 1891. год. покренут као орган наше треће, муслиманске, заједнице. У „Бошњаку” се Сафвет-бег одмах појавио са својим пјесмама под шифром С.Б. или само Б. јер као ђак гимназије није могао да иступа под пуним именом. Поред Ризабеге Капетановића, који се такође тада појављује са доста лијепим и технички дотераним пјесмама, излази Сафвет-бег у „Бошњаку” са снажним својим пјесмама, једрим по идеји и садржају, које су падале као мехлем на рану. Његове нам пјесме узбуђују дух, подижу свијест и буде занос. Скоро у сваком броју излази по која његова пјесма, а у провинцији се броје дани и очекује са жељом долазак листа”. [према Rizvić: 1980, 277-278]. Иако овај Мулабдићев приказ такође одише романтичарско-патриотским надахнућем праћеним жалом за несрећном судбином која је снашла муслимане у Босни и Херцеговини за време аустроугарске управе, реалност је ипак била унеколико другачија, далеко мање романтична и прилагођена више политичком него књижевном тренутку. Осим што је „Бошњак” покренут уз свесрдну помоћ аустроугарских власти, већ други број часописа красили су стихови управо Сафвет-бега Башагића [1891: 2] на основу којих је политичка оријентација књижевног „Бошњака” била више него јасна и који су, уместо „мехлема”, на рану додали само много соли:

*„...Znaš, Bošnjače, nije davno bilo
Sveg mi sv' jeta! nema petnaest ljeta
Kad u našoj Bosni ponositoj,
I junačkoj zemlji Hercegovoj
Od Trebinja do brodskih vrata,
Nije bilo Srba ni Hrvata,
A danas se kroza svoje hire,
Oba stranca ko u svome šire.
I još nešto, čemu oko vješto,
Hrabri ponos i srce junačko,
Nada sve se začuditi mora:
Oba su nas gosta saletila,*

*Da nam otmu najsvetlije blago,
Naše ime ponosno i drago...*

Српска штампа оштро је реаговала на појаву новог часописа, а Башагићеви стихови подигли су пуно прашине. „Босанска вила”, српски књижевни часопис који је излазио у Сарајеву под уређивачком палицом Николе Кашиковића, и који је имао сопствену историју са Сафвет-бегом Башагићем [Шалјић 2015: 224], објавио је чланак посвећен покретању часописа „Бошњак”, уз оштру критику његове уређивачке политике [1891: 221] „Чудновато нам је да ствара неки нов народ словенски, под именом Бошњака и Херцеговаца, а језик зове босанским и бошњачким. У другом броју чак се затрчао и ослободио да каже, е у Босни и Херцеговини прије петнаест љета, од Требиња до бродскијех врата, није било Срба ни Хрвата!!! Да се човјек прекрсти и десном и лијевом, и то не руком већ и ногом!...А је ли читао власник и уредник историју Калајеву, па како тамо пише? Јесу ли читали како владин савјетник Милер држи говор у Бечу и јавно признаје да у Босни и Херцеговини живи један народ поцијепан у три вјере – а то је народ српски? У опште, нама се ни мало не свиђа тако дрско понашање и писање Бошњаково, јер нам добра донијети неће, а свађом нашом увијек ће се трећи окористити”. Осим порекла, аутор чланка осврнуо се и на језик и писмо у „Бошњаку”: „Замјерамо му такође и што је изабрао латиницу, кад то није наше словенско писмо, а он се бар поноси именом словенским! Ћирило нам није оставио латиницу, а нијесу вала ни ваши оци ни ђедови та слова ни знали ни вољели...Па сам „Бошњак” у 5. бр. пише како ваља чувати своје а не примати ништа туђе, па што он сам не даде примјера? Бошњак упућује да се не квари језик туђим накарадама, а он предњачи у томе. Ево узмите ма који број, па ћете наћи силесију туђих ријечи и израза, који се у Босни нити говоре нити разумију”. Војвођански „Браник” био је још оштрији, нападајући директно личност Мехмед-бега Капетановића Љубушака: „Када дубље погледамо у име и прошлост тог новог покретача листа, онда смо унапред уверени у каквој ће цели нови лист да послужи, то нам бар јамчи сам бег Љубушак, будући аустроугарски гроф, чије се племство одавно изјаловило. Тај ’гроф од Витине’ бацио се сада већ и на поље журналистичко, да своје политичко мајмунство свестрано обележи. Ево једног делије који хоће да докаже да у Босни живи народ босански а не српски и да се у Босни босански пише и говори, а не српски. Дакле за љубав ово неколико хиљада форинти годишње, које бадава из владине касе бере и савјетничког имена, кога незаслужено носи, продаје свој рођени народ...он је књижевна и журналистичка нула”, стајало је у тексту потписаном са ’Србин-Босанац’ [према Вељковски 2005: 488]. Без обзира на покушаје српског културног круга да кроз написе у штампи дискредитује овакве тенденције стварања нове нације и језика где им место није, „Бошњак” је имао пуну подршку владе у Сарајеву која је национално-политичку суштину потребе покретања „*Бошњака, часописа за њолишкију, њоуку и забаву*”, као муслиманског листа, објашњавала одбојним расположењем муслимана према хрватским и српским листови-

ма због националног становишта које се у њима испољава и често прелази на конфесионално подручје: „Како се то из поднеска Мехмеда-бега Капетановића даде лако разабрати, питање националне припадности, о коју се српска и хрватска журналистика управо у односу на мухамедански елемент боре свом жестином у духу својих националних аспирација, треба да буде заступљено у једном чисто домовинском, дакле „босанском” духу...” [према Rizvić 1990: 72]. Заступајући овај „босански дух”, ни Сафвет-бег Башагић није се зауставио на својим стиховима у „Бошњаку” већ је своје ставове о богумилском пореклу босанског племства детаљно обрадио у раду *Крајка ујџџа у њрошлосџ Босне и Херцеговине*, да би у речнику *Турџизми, арабизми и ѡерсизми у хрвајском језику*, објављеном почетком века, одредницу „Потур” објаснио као „*Појџур – ѡајџарен, боџумил*”. [Миљковић 1995: 288].

На тај начин појава *Народноџ блаџа*, Херманове збирке и часописа „Бошњак” поставили су темеље не само босанско-муслиманској књижевности, већ и нацији. Политички тренутак који је, нарочито на овим подручјима, често надилазио књижевну моду несумњиво је утицао и на књижевно стваралаштво босанскохерцеговачких муслимана. Нарочито су овакви утицаји били изражени у нестабилним и неизвесним политичко-историјским периодима какав је 19. век на овом подручју несумњиво био. Буђење нација и националних држава захтевало је сва расположива средства за постизање што сретнијег коначног исхода, а како је домет политичких средстава често бивао ограничен, та улога је најчешће препуштана културно-књижевном ангажовању. То ангажовање вршено је и преко самих књижевних дела, али и преко књижевних часописа који су настојали да подигну свест о заједничкој историјској судбини, језику, пореклу и традицији, што је све заједно, као старије од верске припадности, требало да представља полазну основу за будуће национално опредељење које, с друге стране, никада заправо верску припадност није ни превазишло. Књижевност је уосталом одувек представљала један од најбитнијих елемената националног идентитета сваке нације, што је по природи ствари чинило неодојивом од државне и националне идеологије која је превасходно везана за политику. Аустроугарски режим покушао је да упрегне и књижевност у испуњење својих интереса, ангажујући поједине муслиманске, или чак сопствене писце у тој намери, о чему је већ било речи. Основни недостатак таквог програма било је, с једне стране, недовољно познавање народног живота и обичаја од стране аустријских стваралаца, и с друге, аматерски, готово почетнички однос према модерном, европском књижевном стваралаштву код домаћих муслиманских писаца, чије је познавање народног духа на тај начин остајало без адекватног изражаја у писаној речи. Због тога су таква дела, иако у први мах великог одјека, у чему их је потпомагао и државни апарат, након извесног времена почињала да бледе с обзиром на објективно одсуство литерарне вредности. И поред тога, несумњива је чињеница да су ова дела, без обзира на своју литерарну вредност, поставила темеље тзв. „књижевног босанства”. Мухсин Ризвић је, као један од најзначајнијих, а међу муслиманима свакако најзна-

чајнији проучавалац босанско-муслиманске књижевности и околности у којима је ова књижевност настајала, под „књижевним босанством” подразумевао тек један, краткотрајан период у књижевном стварању босанскохерцеговачких муслимана, прецизно га временски одредивши раздобљем између 1883. и 1897. године [Rizvić 1990: 25-105]. Међутим, иако је у југословенским периодима сматрано тек краткотрајном појавом [Rizvić 1985: 135], скривено је чекало да, у време нових национално-политичких сукоба на нашим просторима, поново ухвати пун замах и добије на актуелности. У том смислу, оно се може и треба посматрати као не само временски, већ и тематски далеко шири појам у истраживању и националних књижевности, и националних покрета на овим просторима.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Вељковски, Југослав (2005). Улога листа Бошњак у пропагирању Калајеве бошњачке политике 1891–1903, *Култура јолиса*, 2–3: 471–489.
- Вулетић Вукасовић, Вид (1888). Народно благо. Сакупио и издао Мехмед бег Капетановић Љубушак, *Босанска вила*, 1. 1. 1888: 13–14.
- Ђорђевић, С. Ђорђе (1889). Narodne pjesme muhamedovaca u Bosni i Hercegovini. Sabrao Kosta Hörmann. Књига прва, *Босанска вила*, 15. 2. 1889: 59–60.
- Екмечић, Милорад (1989). *Стварање Југославије 1790–1918. књ. 2*. Београд: Просвета.
- Калаји, Венијамин (1891). *Историја српскога народа. књ. 1*. Београд: Петар Турчић. *Књижевне и културне биљешке* (1891). *Босанска вила*, 30. 7. 1891: 221–222.
- Крушевац, Тодор (1978). *Босанско-херцеговачки лисћови у XIX веку*. Сарајево: Веселин Маслеша.
- Миљковић, Ема (1995). Муслиманство и богумилство у историографији, у: Славенко Терзић (ур.), *Босна и Херцеговина од Средњега века до новијег времена*. Београд: САНУ, 285–295.
- Раствовић, Александар (2015). *Енглези и Балкан 1837–1914*. Београд: Завод за уџбенике.
- Тутњевић, Станиша (2008). „Шта су и ко су” – варијације на тему о идентитету муслимана. *Лейолис Машице српске*, 482, 4: 705–727.
- Шалјић, Јована Д. (2015). *Од конфесије ка идентитету (муслиманско ишћање у Србији 1878–1912)*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Anderson, Benedikt (1998). *Nacija: zamišljena zajednica*. Beograd: Plato.
- Ваšагић, Safvet-beg (1891). Bošnjaku. *Bošnjak*, 9.7.1891: 2.
- Ćorović, Vladimir (1911). *Mehmed beg Kapetanović. Književna slika*. Sarajevo: Institut za proučavanje Balkana.
- Hörmann, Kosta (1976). *Narodne pjesme Muslimana u Bosni i Hercegovini*, priredila Đenana Buturović, Sarajevo: Svijetlost.
- Kapetanović Ljubušak, Mehmed-beg (1988), *Narodno blago, Sv. 1*. priredio Munib Maglajlić. Sarajevo: Svijetlost.
- Kapetanović, Riza-beg (1891). Pozdrav „Bošnjaku”, *Bošnjak*, 2. 7. 1891: 2.
- Kraljačić, Tomislav (1987). *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882–1903*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Kreševljaković, Hamdija (1937). *Sarajevo u doba okupacije Bosne 1878*. Sarajevo: Islamska dioničarska štamparija.
- Maglajlić, Munib (1988). Književna djelatnost Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka. U: Kapetanović Ljubušak, Mehmed-beg, *Narodno blago, Sv. 1*. priredio: Munib Maglajlić. Sarajevo: Svijetlost, 7–33.
- Rizvić, Muhsin (1980). *Bosansko hercegovačke književne studije*, Sarajevo: Veselin Masleša.

- Rizvić, Muhsin (1985). *Pregled Književnosti Naroda BiH*. Sarajevo: Veselin Masleša.
 Rizvić, Muhsin (1990). *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887–1918*. Sarajevo: Mešihat Islamske zajednice BiH, El-Kalem izdavačka djelatnost i Gazi Husrevbegova biblioteka.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

LITERATURE, RELIGION AND THE BIRTH OF A NATION:
 THE CREATION OF THE “LITERARY BOSNIANHOOD”

by

JOVANA ŠALJIĆ
 Institute of History Belgrade
 Knez Mihailova 36/II, Belgrade Serbia
 jovana.saljic@iib.ac.rs

SUMMARY: The question of national identity and nationality of the group of people inhabited in a particular geographical area, despite numerous theories which over the last nearly two and a half centuries have been giving the variety of answers, most frequently is related to a common ethnical background, culture, history, tradition, and as it was considered for a longer period of time, a common language. Although it is not uncommon for members of one ethnic group to profess the same religion in the vast majority, the religion, at least according to the theories of the nation, has never been an essential definition of the national identity. It should not be surprising if we take into account the circumstances that led to the awakening of nations and national movements in the 19th century of the European Enlightenment period, when the other form of togetherness started to replace a religion dominant for centuries. Thus, in forming national consciousness, religion found itself in the last place. On the other hand, if nationality formed by a religion was unacceptable for the theories of the nation, forming a national literature by the religious affiliation would have been unthinkable. By the simple analogy, the first was excluding the other which means that if it was not possible for the religion to form a nation, it was also not possible to form a national literature. At least, it was common opinion. However, right in the European region where those theories had been developed, we can also find the first case to refute them. And we can do that with the so-called Bosnian-Muslim literature that have made its first steps during the second half of the 19th century as a mean in the creation of the new Bosnian nation. It was not the religious literature with religious themes and motifs, but the literature of the religion, of the members of a religion in an effort to create their own national identity based on a religious one. In that sense, there were three most important literary events that made the foundations for the creating the so called “literary Bosnianhood” in the last decades of the 19th century: a collection of proverbs and lessons called “National Treasure” by Mehmed-beg Kapetanovic Ljubušak, a collection of epic poems called “Folk Songs of the Mohammedans in Bosnia and Herzegovina” by Kosta Hörmann and the launch of the literary magazine called “Bosniak”. The paper presents historical, political and social circumstances that had led to those literary events, the birth of the new type of literature as well as the new Bosnian nation and national identity.

KEYWORDS: Literature, nation, Muslims of Bosnia and Herzegovina, Austria-Hungary, Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, National Treasure, Bosniak

Зборник Матице српске за друштвене науке издаје Матица српска
Издази четири пута годишње

Уредништво и администрација:
Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021/6615–798; 021/420–199

Social Sciences Quarterly published by Matica Srpska
Editorial and publishing office: Novi Sad, 1 Matica Srpska Street
Phone: (00381) 21 6615–798; (00381) 21 420–199

E-mail:
vnikolic@maticasrpska.org.rs
zmsdn@maticasrpska.org.rs

Редакција *Зборника Матице српске за друштвене науке*
закључила је 164. (4/2017) свеску 1. децембра 2017.

За издавача: проф. др Ђорђе Ђурић
Стручни сарадник Одељења и секретар Редакције: Владимир М. Николић
Лектор: Ивана Телић
Лектор и преводилац резимеа на енглески језик: Љиљана Тубић
Коректор: Владимир М. Николић
Технички уредник: Вукица Туцаков
Штампање завршено 2017. године

Компјутерски слог: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин
Штампа: САЈНОС, Нови Сад
Тираж: 400

eISSN 2406-0836

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
3(082)

Зборник Матице српске за друштвене науке / главни
и одговорни уредник Рајко Буквић ; 1984, св. 76–. – Нови
Сад: Одељење за друштвене науке, 1984–. – 24 cm

Четири пута годишње. – Резиме на енгл. језику. – Наставак
публикације: *Зборник за друштвене науке*

ISSN 0352-5732

COBISS.SR-ID 3360258

Штампање овог *Зборника* омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије